MOLIYAVIY VA BOSHQARUV HISOBINING O'ZARO BOG'LIQLIGI HAMDA KORXONA FAOLIYATIDAGI AHAMIYATI

Rahmonova Yulduz Sharafitdinovna
SamISI PhD, v.b.dotsen
Tel.: (97) 446-03-60 Elektron pochta: raxmanova_yulduz@mail.ru
UDK: 657.1:332.7-047:32(575.1)
ORCID: 0009-0008-9676-2216
Samarqand iqtisodiyot va servis institut**i**
Rustamov Daler Bahromovich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
Xalqaro iqtisodiy munosabatlar fakulteti talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.24351041

Annotatsiya Mazkur maqolada zamonaviy iqtisodiy sharoitda moliyaviy va boshqaruv hisobining o'zaro bog'liqligi, ularning korxona faoliyatini samarali tashkil etishdagi nazariy hamda amaliy ahamiyati tadqiq etilgan. Moliyaviy hisobning korxona xo'jalik operatsiyalarini umumlashtirish, moliyaviy holat va faoliyat natijalari to'g'risida tashqi foydalanuvchilarga axborot taqdim etishdagi vazifalari, boshqaruv hisobining esa ichki boshqaruv ehtiyojlarini qondirish, xarajatlarni nazorat qilish, budjetlashtirish va boshqaruv qarorlarini asoslashdagi o'rni yoritilgan. Shuningdek, mazkur ikki hisob tizimining umumiy axborot bazasi, metodologik o'xshashliklari, maqsad va foydalanuvchilar bo'yicha farqli jihatlari tahlil qilingan. Korxonalarda moliyaviy va boshqaruv hisobini o'zaro integratsiyalash, axborot almashinuvini takomillashtirish, xarajatlar va moliyaviy natijalarni kompleks tahlil qilishning ustuvor yo'nalishlari aniqlangan. Tadqiqot yakunida hisob tizimining samaradorligini oshirish, moliyaviy axborotlarning ishonchliligini ta'minlash va boshqaruv qarorlarining iqtisodiy asoslanganligini kuchaytirishga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: moliyaviy hisob, boshqaruv hisobi, buxgalteriya hisobi, korxona faoliyati, moliyaviy hisobot, xarajatlar hisobi, daromad, foyda, budjetlashtirish, ichki nazorat, moliyaviy tahlil, boshqaruv qarorlari, axborot ta'minoti, hisob tizimi integratsiyasi.

МЕЖДУНАРОДНАЯ МЕТОДОЛОГИЯ ОЦЕНКИ РЕНТАБЕЛЬНОСТИ ИНВЕСТИЦИОННОЙ НЕДВИЖИМОСТИ И ЕЁ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ В УСЛОВИЯХ УЗБЕКИСТАНА

Рахмонова Юлдуз Шарафитдиновна
СамИСИ, PhD, и. о. доцента Тел.: (97) 446-03-60 Электронная почта:

Аннотация В данной статье исследуются взаимосвязь финансового и управленческого учета, а также их теоретическое и практическое значение в эффективной организации деятельности предприятия в современных экономических условиях. Рассматриваются функции финансового учета по обобщению хозяйственных операций предприятия и предоставлению внешним пользователям информации о финансовом положении и результатах деятельности, а также роль

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

управленческого учета в удовлетворении внутренних информационных потребностей, контроле затрат, бюджетировании и обосновании управленческих решений. Кроме того, анализируются общая информационная база, методологические сходства, а также различия данных систем учета по целям и пользователям. Определены приоритетные направления интеграции финансового и управленческого учета на предприятиях, совершенствования информационного обмена, комплексного анализа затрат и финансовых результатов. По итогам исследования разработаны научно-практические предложения, направленные на повышение эффективности учетной системы, обеспечение достоверности финансовой информации и усиление экономической обоснованности управленческих решений.

Ключевые слова: финансовый учет, управленческий учет, бухгалтерский учет, деятельность предприятия, финансовая отчетность, учет затрат, доход, прибыль, бюджетирование, внутренний контроль, финансовый анализ, управленческие решения, информационное обеспечение, интеграция учетных систем.

Annotation This article examines the relationship between financial accounting and management accounting, as well as their theoretical and practical significance in ensuring effective business operations under modern economic conditions. It discusses the functions of financial accounting in recording and summarizing business transactions and providing external users with information about an enterprise's financial position and performance. It also highlights the role of management accounting in meeting internal information needs, controlling costs, budgeting, and supporting management decisions. Furthermore, the article analyzes the shared information base, methodological similarities, and differences between the two accounting systems in terms of objectives and users. Priority areas for integrating financial and management accounting, improving information exchange, and conducting comprehensive analyses of costs and financial results are identified. Finally, the study develops practical recommendations aimed at improving accounting system efficiency, ensuring the reliability of financial information, and strengthening the economic justification of management decisions.

Keywords: financial accounting, management accounting, accounting system, enterprise performance, financial statements, cost accounting, revenue, profit, budgeting, internal control, financial analysis, management decisions, information support, accounting integration.

Kirish

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar faoliyatining samaradorligi ko‘p jihatdan iqtisodiy resurslardan oqilona foydalanish, moliyaviy barqarorlikni ta’minlash, xarajatlarni nazorat qilish va o‘z vaqtida asoslangan boshqaruv qarorlarini qabul qilishga bog‘liq. Raqobat muhitining kuchayishi, ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish jarayonlarining murakkablashuvi, narxlar o‘zgarishi hamda moliyaviy xavflarning ortib borishi korxonalarda sifatli iqtisodiy axborotga bo‘lgan ehtiyojni kuchaytirmoqda. Shu nuqtayi nazardan, moliyaviy va boshqaruv hisobi korxona faoliyatini axborot bilan ta’minlovchi, uning iqtisodiy holatini baholash va rivojlanish istiqbollarini belgilashga xizmat qiluvchi muhim tizimlar hisoblanadi.

Moliyaviy hisob korxonaning xo‘jalik operatsiyalarini belgilangan hisob tamoyillari asosida qayd etish, umumlashtirish va moliyaviy hisobotlarda aks ettirishga yo‘naltirilgan. Uning asosiy vazifasi

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

korxonaning moliyaviy holati, faoliyat natijalari va pul oqimlari to‘g‘risida ishonchli axborot shakllantirishdan iborat. Ushbu axborotlar investorlar, kreditorlar, davlat organlari, hamkorlar va boshqa tashqi foydalanuvchilar tomonidan iqtisodiy qarorlar qabul qilishda qo‘llaniladi.

Boshqaruv hisobi esa korxona rahbariyati va ichki boshqaruv xodimlarining axborot ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladi. U ishlab chiqarish xarajatlarini hisobga olish, mahsulot tannarxini aniqlash, bo‘limlar faoliyatini baholash, budjetlarni shakllantirish, reja va haqiqiy natijalarni taqqoslash hamda kelgusidagi iqtisodiy ko‘rsatkichlarni prognozlash kabi vazifalarni qamrab oladi. Boshqaruv hisobida axborotlar nafaqat o‘tgan davr operatsiyalarini aks ettirish, balki kelajakdagi faoliyatni rejalashtirish va muqobil qarorlarni baholash uchun ham ishlatiladi.

Moliyaviy va boshqaruv hisobining o‘zaro bog‘liqligi ularning bir xil xo‘jalik jarayonlari va iqtisodiy operatsiyalar to‘g‘risidagi ma’lumotlardan foydalanishida namoyon bo‘ladi. Masalan, korxonada xomashyo xarid qilinishi, ishlab chiqarish jarayonida materiallarning sarflanishi, mahsulot sotilishi va pul mablag‘larining harakati har ikki hisob tizimi uchun axborot manbai hisoblanadi. Biroq moliyaviy hisob ushbu operatsiyalarni umumlashtirib, belgilangan hisobot shakllarida aks ettirsa, boshqaruv hisobi ularni mahsulot turi, xarajat markazi, bo‘lim yoki mas’uliyat markazlari kesimida chuqurroq tahlil qiladi.

Shu bilan birga, amaliyotda moliyaviy va boshqaruv hisobining yetarli darajada muvofiqlashtirilmaganligi ayrim muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Jumladan, bir xil iqtisodiy operatsiyalar bo‘yicha ma’lumotlarning turli shakllarda yuritilishi, hisob axborotlarini qayta ishlashga ortiqcha vaqt sarflanishi, xarajatlar tasnifidagi farqlar va moliyaviy natijalarni boshqaruv nuqtayi nazaridan tahlil qilish imkoniyatlarining cheklanishi shular jumlasidandir. Bunday holatlar korxona faoliyatini kompleks baholash va boshqaruv qarorlarini tezkor qabul qilishga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Mazkur sharoitda moliyaviy va boshqaruv hisobini o‘zaro uyg‘unlashtirish, yagona axborot bazasini shakllantirish va hisob jarayonlarining izchilligini ta’minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda moliyaviy hisobning ishonchliligi va standartlashtirilganligi boshqaruv hisobining batafsil tahliliy imkoniyatlari bilan to‘ldiriladi. Natijada korxona rahbariyati moliyaviy holatni umumiy baholash bilan bir qatorda, uning shakllanishiga sabab bo‘lgan ichki iqtisodiy omillarni ham aniqlash imkoniyatiga ega bo‘ladi.

O‘zbekiston iqtisodiyotida tadbirkorlik subyektlari faoliyatini rivojlantirish, moliyaviy shaffoflikni oshirish, xalqaro hisob standartlarini bosqichma-bosqich joriy etish va korxonalarning boshqaruv salohiyatini mustahkamlash jarayonlari hisob tizimining ahamiyatini yanada oshirmoqda. Korxonalarda moliyaviy hisob bilan bir qatorda boshqaruv hisobini ham rivojlantirish iqtisodiy axborotlardan samarali foydalanish, resurslar harakatini nazorat qilish va raqobatbardoshlikni kuchaytirish imkonini beradi.

Mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, moliyaviy va boshqaruv hisobini alohida tizimlar sifatida emas, balki o‘zaro bog‘langan axborot mexanizmlari sifatida tashkil etish korxonaning moliyaviy barqarorligi va boshqaruv samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu tizimlar o‘rtasidagi axborot almashinuvi qanchalik samarali yo‘lga qo‘yilsa, korxona faoliyatiga oid iqtisodiy ko‘rsatkichlarni baholash va istiqboldagi qarorlarni asoslash imkoniyati shunchalik kengayadi.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi moliyaviy va boshqaruv hisobining iqtisodiy mazmuni, o‘zaro bog‘liqligi va korxona faoliyatidagi ahamiyatini nazariy hamda amaliy jihatdan o‘rganish, ularni integratsiyalash orqali hisob-axborot tizimi samaradorligini oshirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot maqsadidan kelib chiqib, quyidagi vazifalar belgilandi: moliyaviy va boshqaruv hisobining nazariy asoslarini o‘rganish; ularning maqsadi, vazifalari va foydalanuvchilari bo‘yicha farqli jihatlarini

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

aniqlash; ikki hisob tizimi o‘rtasidagi umumiy axborot manbalari va o‘zaro bog‘liqlik mexanizmlarini tahlil qilish; xarajatlar, daromadlar va moliyaviy natijalarni hisobga olishdagi o‘rnini baholash; korxonalarda hisob tizimlarini muvofiqlashtirishga to‘sqinlik qiluvchi muammolarni aniqlash; moliyaviy va boshqaruv hisobini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqotning obyekti sifatida korxonalarda tashkil etilgan moliyaviy va boshqaruv hisobi tizimlari hamda ular orqali shakllanadigan iqtisodiy-axborot jarayonlari belgilangan. Tadqiqotning predmeti esa moliyaviy va boshqaruv hisobining o‘zaro bog‘liqligi, axborot almashinuvi, xarajatlar va moliyaviy natijalarni hisobga olish hamda mazkur tizimlarni korxona boshqaruviga integratsiyalash bilan bog‘liq iqtisodiy va tashkiliy-uslubiy munosabatlardan iborat.

O‘rganilganlik darajasi

Moliyaviy va boshqaruv hisobining nazariy asoslari, ularning korxona faoliyatidagi o‘rni, xarajatlarni hisobga olish va boshqaruv qarorlarini axborot bilan ta’minlash masalalari xorijiy hamda mahalliy iqtisodchi olimlarning ilmiy tadqiqotlarida keng yoritilgan. Mazkur yo‘nalishdagi ilmiy qarashlar moliyaviy hisobning axborot berish funksiyasi bilan boshqaruv hisobining rejalashtirish, nazorat va tahlil qilish vazifalarini o‘zaro uyg‘unlashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

Xorijiy olimlardan Charles T. Horngren, Srikant M. Datar va Madhav V. Rajan o‘zlarining “Cost Accounting: A Managerial Emphasis” asarida xarajatlar hisobining korxona faoliyatini rejalashtirish, nazorat qilish va boshqaruv qarorlarini qabul qilishdagi ahamiyatini tadqiq etganlar. Olimlar xarajatlar to‘g‘risidagi axborotlarni to‘g‘ri tasniflash va tahlil qilish korxona resurslaridan samarali foydalanish uchun muhim ekanligini asoslaganlar. Ushbu yondashuv moliyaviy hisobda shakllanadigan xarajatlar ma’lumotlarini boshqaruv hisobi ehtiyojlari uchun batafsil tahlil qilish zarurligini ko‘rsatadi.

Colin Drury “Management and Cost Accounting” asarida boshqaruv hisobining rejalashtirish, nazorat va qaror qabul qilish jarayonlaridagi funksiyalarini yoritgan. Muallif boshqaruv hisobini korxona ichki boshqaruv tizimining muhim qismi sifatida baholab, xarajatlar, daromadlar va faoliyat natijalarini turli kesimlarda tahlil qilishning ahamiyatini ta’kidlaydi. Ushbu ilmiy yondashuv moliyaviy hisob ma’lumotlarini boshqaruv ehtiyojlariga moslashtirishning nazariy asoslarini shakllantiradi.

Robert S. Kaplan va Anthony A. Atkinson “Advanced Management Accounting” asarida boshqaruv hisobi, samaradorlikni baholash va strategik boshqaruv o‘rtasidagi aloqalarni o‘rganganlar. Ularning ilmiy qarashlarida boshqaruv hisobi korxona rahbariyatini iqtisodiy qarorlar qabul qilish uchun zarur bo‘lgan axborotlar bilan ta’minlovchi tizim sifatida namoyon bo‘ladi. Bu yondashuv moliyaviy hisobotlarda aks etadigan umumiy ko‘rsatkichlarni ichki boshqaruv maqsadlari uchun chuqurroq tahlil qilish zarurligini asoslaydi.

Ray H. Garrison, Eric W. Noreen va Peter C. Brewer “Managerial Accounting” asarida boshqaruv hisobining budjetlashtirish, mas’uliyat markazlari, xarajatlar nazorati va boshqaruv qarorlarini qabul qilishdagi ahamiyatini yoritganlar. Mualliflar boshqaruv hisobi axborotlari korxona ichidagi turli bo‘linmalar faoliyatini baholash va ularning natijalarini muvofiqlashtirishga xizmat qilishini ta’kidlaydilar.

Anthony A. Atkinson va hammualliflar tomonidan tayyorlangan “Management Accounting: Information for Decision-Making and Strategy Execution” asarida boshqaruv hisobi axborotlarining strategik qarorlar va korxona samaradorligiga ta’siri tahlil qilingan. Mazkur ilmiy yondashuv boshqaruv hisobining faqat xarajatlarni qayd etish bilan cheklanmasdan, balki korxonaning uzoq muddatli maqsadlariga erishish uchun ham xizmat qilishini ko‘rsatadi.

Robert S. Kaplan va David P. Norton tomonidan ishlab chiqilgan “The Balanced Scorecard” konsepsiyasida korxona faoliyatini faqat moliyaviy natijalar asosida emas, balki mijozlar, ichki biznes

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

jarayonlari hamda rivojlanish va o'sish ko'rsatkichlari orqali ham baholash zarurligi asoslangan. Ushbu yondashuv moliyaviy hisob ma'lumotlarini boshqaruv hisobining nomoliyaviy ko'rsatkichlari bilan uyg'unlashtirish korxona faoliyatini kompleks baholashga yordam berishini ko'rsatadi.

Mahalliy iqtisodiy adabiyotlarda ham buxgalteriya hisobi, moliyaviy hisobot, xarajatlar hisobi, tannarx kalkulyatsiyasi va korxona faoliyatini iqtisodiy tahlil qilish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. O'zbekiston Respublikasida buxgalteriya hisobini tashkil etish va moliyaviy hisobotlarni shakllantirish bo'yicha amaldagi qonunchilik hamda milliy hisob standartlari moliyaviy hisobning huquqiy va uslubiy asoslarini belgilaydi. Shu bilan birga, korxonalarda ichki boshqaruv ehtiyojlariga mos axborot tizimini shakllantirish masalasi boshqaruv hisobining amaliy ahamiyatini oshiradi.

Yuqoridagi ilmiy yondashuvlarni umumlashtirish shuni ko'rsatadiki, moliyaviy va boshqaruv hisobi o'z maqsadlari hamda foydalanuvchilari bo'yicha farqlansa-da, ularning axborot manbalari va iqtisodiy mazmuni o'zaro chambarchas bog'liq. Biroq korxonalarda ushbu ikki tizimni yagona axborot muhiti asosida tashkil etish, moliyaviy hisobot ma'lumotlarini ichki boshqaruv tahlili bilan uyg'unlashtirish va hisob jarayonlarining uzviyligini ta'minlash masalalari yanada chuqur o'rganishni talab etadi. Mazkur maqola aynan ushbu masalalarni tizimli tahlil qilishga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda moliyaviy va boshqaruv hisobining o'zaro bog'liqligini o'rganish hamda ularning korxona faoliyatidagi ahamiyatini aniqlash maqsadida bir qator ilmiy-tadqiqot usullaridan foydalanildi.

Tadqiqotning nazariy-metodologik asosini buxgalteriya hisobi va boshqaruv hisobi bo'yicha ilmiy adabiyotlar, moliyaviy hisobotni shakllantirishga oid xalqaro yondashuvlar, iqtisodiy tahlil tamoyillari hamda O'zbekiston Respublikasining buxgalteriya hisobi sohasidagi normativ-huquqiy hujjatlari tashkil etdi.

Tizimli yondashuv usuli orqali moliyaviy va boshqaruv hisobi korxonaning yagona axborot-boshqaruv tizimining o'zaro bog'langan tarkibiy qismlari sifatida o'rganildi. Bunda xo'jalik operatsiyalarining dastlabki qayd etilishidan boshlab, ularning umumlashtirilishi, tahlil qilinishi va boshqaruv qarorlariga aylanishigacha bo'lgan jarayonlar izchil ko'rib chiqildi.

Taqqoslash usuli yordamida moliyaviy va boshqaruv hisobining maqsadi, foydalanuvchilari, axborot shakllari, tartibga solinishi va hisobot davri bo'yicha farqli hamda umumiy jihatlari aniqlandi. Ushbu usul ikki hisob tizimining o'ziga xos xususiyatlarini tizimlashtirish imkonini berdi.

Tahlil va sintez usullari orqali korxonalarda daromadlar, xarajatlar, aktivlar, majburiyatlar va moliyaviy natijalar to'g'risidagi axborotlarning moliyaviy hamda boshqaruv hisobidagi o'rni o'rganildi. Alohida iqtisodiy ko'rsatkichlar tahlil qilinib, ularning korxona faoliyatiga umumiy ta'siri baholandi.

Guruhlash va umumlashtirish usuli asosida moliyaviy va boshqaruv hisobining asosiy funksiyalari, axborot manbalari, o'zaro aloqalari va integratsiyalashuv yo'nalishlari jadvallar orqali tizimlashtirildi.

Mantiqiy tahlil va ilmiy umumlashtirish usuli esa tadqiqot natijalari asosida xulosa va takliflarni shakllantirishda qo'llanildi.

Tadqiqotda empirik korxona ma'lumotlari asosida statistik hisob-kitoblar amalga oshirilmagan. Shu sababli maqolada keltirilgan jadvallar moliyaviy va boshqaruv hisobining nazariy hamda uslubiy xususiyatlarini tizimlashtirishga xizmat qiladi.

Natija va muhokama

Moliyaviy va boshqaruv hisobi korxonaning xo'jalik faoliyati to'g'risidagi axborotlarni shakllantirishda muhim o'rin egallaydi. Ularning har biri muayyan vazifalarni bajarishiga qaramasdan, umumiy iqtisodiy jarayonlarni aks ettirishi va bir xil dastlabki ma'lumotlardan foydalanishi bilan o'zaro

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

bog'langan. Mazkur bog'liqlikni chuqur tushunish korxonada hisob siyosatini to'g'ri tashkil etish, axborot oqimlarini muvofiqlashtirish va boshqaruv samaradorligini oshirish uchun zarur hisoblanadi.

Moliyaviy hisobning asosiy vazifasi korxona faoliyatida sodir bo'ladigan xo'jalik operatsiyalarini tegishli tartibda qayd etish va umumlashtirishdan iborat. Ushbu hisob turi orqali korxonaning aktivlari, majburiyatlari, xususiy kapitali, daromadlari, xarajatlari va moliyaviy natijalari to'g'risida axborot shakllantiriladi. Mazkur axborotlar moliyaviy hisobotlar orqali foydalanuvchilarga taqdim etiladi.

Boshqaruv hisobi esa korxona ichki faoliyatini chuqurroq o'rganishga qaratilgan. Masalan, moliyaviy hisobda ishlab chiqarish xarajatlari umumlashtirilgan ko'rinishda aks ettirilishi mumkin. Boshqaruv hisobida esa ushbu xarajatlar xomashyo, mehnat haqi, energiya, ishlab chiqarish ustama xarajatlari, mahsulot turlari va alohida bo'linmalar kesimida tahlil qilinadi. Natijada rahbariyat xarajatlarning qaysi yo'nalishda ko'payganini, qaysi mahsulot turi ko'proq foyda keltirayotganini va qaysi jarayonlarda iqtisodiy samarasizlik mavjudligini aniqlashi mumkin.

Moliyaviy va boshqaruv hisobining asosiy xususiyatlarini taqqoslash orqali ularning korxona boshqaruvidagi o'ziga xos o'rnini aniqlash mumkin.

1-jadval. Moliyaviy va boshqaruv hisobining asosiy xususiyatlari bo'yicha taqqoslanishi

Taqqoslash mezonlari	**Moliyaviy hisob**	**Boshqaruv hisobi**
Asosiy maqsadi	Moliyaviy holat va faoliyat natijalari haqida axborot berish	Ichki boshqaruv qarorlarini axborot bilan ta'minlash
Foydalanuvchilari	Investorlar, kreditorlar, davlat organlari va boshqa tashqi foydalanuvchilar	Korxona rahbariyati, menejerlar va bo'lim boshliqlari
Axborot yo'nalishi	Asosan korxona faoliyatining umumlashtirilgan natijalari	Mahsulot, bo'lim, xarajat markazi va faoliyat yo'nalishlari
Vaqt jihati	Asosan sodir bo'lgan operatsiyalar va hisobot davri	O'tgan, joriy va kelgusi davr ma'lumotlari
Tartibga solinishi	Qonunchilik va tegishli hisob standartlari asosida	Korxonaning ichki ehtiyojlari va boshqaruv siyosati asosida
Hisobot shakli	Belgilangan moliyaviy hisobot shakllari	Ichki boshqaruv hisobotlari, budjetlar va tahliliy jadvallar
Axborotning batafsilligi	Umumlashtirilgan va belgilangan talablar asosidagi axborot	Batafsil, tezkor va muayyan boshqaruv vazifasiga yo'naltirilgan axborot
Asosiy vazifalari	Hisobga olish, umumlashtirish va hisobot tuzish	Rejalashtirish, nazorat, tahlil va qaror qabul qilish

1-jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, moliyaviy va boshqaruv hisobi o'z maqsadi, foydalanuvchilari va axborot shakllari bo'yicha farqlanadi. Moliyaviy hisob tashqi foydalanuvchilarga mo'ljallangan umumlashtirilgan axborotlarni shakllantirsa, boshqaruv hisobi ichki boshqaruv ehtiyojlariga moslashtirilgan batafsil ma'lumotlarni taqdim etadi. Shu bilan birga, har ikki hisob turi korxonaning bir xil xo'jalik operatsiyalari va iqtisodiy resurslari to'g'risidagi dastlabki ma'lumotlarga tayanadi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Moliyaviy va boshqaruv hisobining o‘zaro bog‘liqligi, avvalo, ularning yagona xo‘jalik operatsiyalarini turli maqsadlarda aks ettirishida namoyon bo‘ladi. Masalan, korxona ishlab chiqarish uchun xomashyo sotib olganida ushbu operatsiya moliyaviy hisobda tegishli aktivlar va majburiyatlarning o‘zgarishi sifatida qayd etiladi. Boshqaruv hisobida esa xomashyoning qaysi mahsulot ishlab chiqarishga yo‘naltirilgani, qancha miqdorda sarflangani va uning mahsulot tannarxiga ta’siri aniqlanadi.

Shuningdek, mahsulot sotish jarayonida moliyaviy hisob sotishdan tushgan daromadni va tegishli xarajatlarni umumlashtirishga xizmat qiladi. Boshqaruv hisobi esa sotilgan mahsulotlar tarkibi, har bir mahsulot turi bo‘yicha foydalilik, xaridorlar segmenti va sotish kanallarining samaradorligini baholash imkonini beradi.

Moliyaviy va boshqaruv hisobining o‘zaro bog‘liqligini shakllantiruvchi asosiy yo‘nalishlarni quyidagi jadvalda umumlashtirish mumkin.

2-jadval. Moliyaviy va boshqaruv hisobining o‘zaro bog‘liqlik yo‘nalishlari

O‘zaro bog‘liqlik yo‘nalishi	**Moliyaviy hisobdagi aks etishi**	**Boshqaruv hisobidagi qo‘llanilishi**
Daromadlar hisobi	Sotishdan tushgan daromadlarni qayd etish va umumlashtirish	Mahsulot, mijoz va sotish kanallari bo‘yicha daromadlarni tahlil qilish
Xarajatlar hisobi	Xarajatlarni tegishli hisob davrida aks ettirish	Xarajatlarni mahsulot, bo‘lim va faoliyat yo‘nalishlari bo‘yicha guruhlash
Aktivlar hisobi	Korxona aktivlarining qiymati va harakatini aks ettirish	Aktivlardan foydalanish samaradorligini baholash
Mehnat haqi hisobi	Ish haqi va unga tegishli hisob-kitoblarni qayd etish	Mehnat unumdorligi va mehnat xarajatlarini tahlil qilish
Pul oqimlari	Pul mablag‘larining kirimi va chiqimini aks ettirish	Pul oqimlarini rejalashtirish va likvidlikni nazorat qilish
Moliyaviy natijalar	Foyda yoki zarar ko‘rsatkichlarini umumlashtirish	Foydalilik, rentabellik va xarajatlar samaradorligini baholash
Budjetlashtirish	Moliyaviy hisobot ma’lumotlari rejalashtirish uchun asos bo‘ladi	Kelgusi daromadlar, xarajatlar va pul oqimlari bo‘yicha budjetlar tuzish

2-jadval tahlili shuni ko‘rsatadiki, moliyaviy va boshqaruv hisobi o‘rtasidagi bog‘liqlik korxonaning deyarli barcha asosiy iqtisodiy jarayonlarini qamrab oladi. Moliyaviy hisobda shakllanadigan axborotlar boshqaruv hisobining muhim boshlang‘ich manbasi hisoblanadi. Boshqaruv hisobi esa ushbu ma’lumotlarni batafsil tahlil qilish orqali rahbariyat uchun qo‘shimcha iqtisodiy qiymat yaratadi.

Mazkur bog‘liqlikning muhim jihatlaridan biri xarajatlarni hisobga olish va mahsulot tannarxini aniqlash jarayonida namoyon bo‘ladi. Korxonada ishlab chiqarish xarajatlari xomashyo va materiallar, asosiy ishlab chiqarish xodimlarining ish haqi, ijtimoiy ajratmalar, energiya resurslari hamda ishlab chiqarish ustama xarajatlaridan tarkib topishi mumkin. Moliyaviy hisobda ushbu xarajatlar tegishli hisobvaraqlarda qayd etilib, moliyaviy hisobot ko‘rsatkichlariga ta’sir ko‘rsatadi. Boshqaruv hisobida esa xarajatlarning tarkibi, yuzaga kelish sabablari va mahsulot tannarxidagi ulushi o‘rganiladi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Masalan, korxonada mahsulot tannarxining ortishi kuzatilsa, moliyaviy hisob umumiy xarajatlarning ko‘payganini ko‘rsatishi mumkin. Boshqaruv hisobi esa ushbu o‘sish xomashyo narxining oshishi, materiallarning me’yordan ortiq sarflanishi, energiya iste’molining ko‘payishi yoki mehnat unumdorligining pasayishi bilan bog‘liqligini aniqlashga yordam beradi. Shu sababli moliyaviy hisob natijalarini boshqaruv hisobi orqali chuqur tahlil qilish iqtisodiy samaradorlikni oshirishning muhim sharti hisoblanadi.

Xarajatlarni tahlil qilishda moliyaviy va boshqaruv hisobining uyg‘unligi korxonaning resurslardan foydalanish samaradorligini baholash imkonini beradi. Bunda xarajatlarning rejalashtirilgan va haqiqiy miqdori taqqoslanadi, chetlanishlar aniqlanadi va ularning sabablari o‘rganiladi. Agar haqiqiy xarajatlar rejalashtirilgan ko‘rsatkichlardan yuqori bo‘lsa, boshqaruv hisobi ushbu farqning qaysi omillar hisobiga yuzaga kelganini aniqlashga xizmat qiladi.

Moliyaviy va boshqaruv hisobining o‘zaro bog‘liqligi daromad va foyda ko‘rsatkichlarini baholashda ham muhim ahamiyatga ega. Moliyaviy hisob korxonaning umumiy daromadlari, xarajatlari va yakuniy moliyaviy natijalarini aks ettiradi. Boshqaruv hisobi esa foydaning qaysi mahsulotlar, bo‘limlar yoki faoliyat yo‘nalishlari hisobiga shakllanganini aniqlaydi. Bu esa korxona rahbariyatiga foydali yo‘nalishlarni rivojlantirish, zarar keltirayotgan jarayonlarni qayta ko‘rib chiqish va resurslarni samarali taqsimlash imkonini beradi.

Masalan, korxonada ikkita mahsulot turi ishlab chiqarilayotgan bo‘lsa, umumiy moliyaviy natija ijobiy bo‘lishi mumkin. Biroq boshqaruv hisobi yordamida har bir mahsulotning alohida daromadi va xarajatlari tahlil qilinganda, birinchi mahsulot yuqori foyda keltirishi, ikkinchi mahsulot esa past rentabellik yoki zarar bilan bog‘liq bo‘lishi aniqlanishi mumkin. Bunday axborot ishlab chiqarish tarkibini takomillashtirish va mahsulot siyosatini qayta ko‘rib chiqish uchun asos bo‘ladi.

Moliyaviy hisob va boshqaruv hisobi o‘rtasidagi yana bir muhim bog‘liqlik budjetlashtirish hamda moliyaviy rejalashtirish jarayonida ko‘zga tashlanadi. Moliyaviy hisobning oldingi davr natijalari kelgusi davr budjetlarini shakllantirish uchun zarur axborot manbai bo‘lib xizmat qiladi. Boshqaruv hisobi esa ushbu ma’lumotlar asosida ishlab chiqarish, sotish, xaridlar, mehnat haqi va pul oqimlari bo‘yicha rejalashtirilgan ko‘rsatkichlarni ishlab chiqadi.

Budjetlashtirish jarayonida faqat oldingi davr ko‘rsatkichlariga tayanish yetarli emas. Bozor talabi, xomashyo narxlari, ishlab chiqarish quvvati, mehnat resurslari va boshqa iqtisodiy omillar ham hisobga olinishi lozim. Shu sababli boshqaruv hisobi moliyaviy ma’lumotlarni iqtisodiy prognozlar bilan uyg‘unlashtirib, korxonaning kelgusi faoliyatini rejalashtirishga yordam beradi.

Moliyaviy va boshqaruv hisobining korxona faoliyatidagi ahamiyatini quyidagi asosiy yo‘nalishlar orqali ifodalash mumkin:

- korxonaning moliyaviy holatini baholash va moliyaviy barqarorlikni nazorat qilish;
- daromadlar va xarajatlarning shakllanish manbalarini aniqlash;
- mahsulot tannarxini hisoblash va xarajatlarni optimallashtirish;
- ishlab chiqarish hamda sotish jarayonlari samaradorligini baholash;
- budjetlarni shakllantirish va moliyaviy resurslarni rejalashtirish;
- ichki nazorat tizimini takomillashtirish;
- rahbariyatni tezkor va ishonchli axborot bilan ta’minlash;
- investitsion va strategik qarorlarning iqtisodiy asoslanganligini oshirish.

Moliyaviy va boshqaruv hisobining korxona faoliyatidagi amaliy ahamiyati, ayniqsa, boshqaruv qarorlarini qabul qilish jarayonida yaqqol namoyon bo‘ladi. Rahbariyat ishlab chiqarish hajmini oshirish,

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

yangi mahsulot ishlab chiqarishni yo‘lga qo‘yish, qo‘shimcha investitsiyalar kiritish yoki xarajatlarni qisqartirish bo‘yicha qaror qabul qilayotganda moliyaviy va boshqaruv hisobi ma’lumotlariga tayanadi. Moliyaviy hisob korxonaning umumiy iqtisodiy imkoniyatlarini ko‘rsatsa, boshqaruv hisobi muayyan qarorning ichki iqtisodiy oqibatlarini baholashga yordam beradi.

Bunda boshqaruv hisobining muhim vositalaridan biri xarajatlar va daromadlarni taqqoslash orqali zararsizlik nuqtasini aniqlash hisoblanadi. Zararsizlik nuqtasi korxona daromadlari umumiy xarajatlarni qoplaydigan ishlab chiqarish yoki sotish hajmini ifodalaydi. Ushbu ko‘rsatkich korxona uchun minimal sotish hajmini aniqlash, narx siyosatini belgilash va ishlab chiqarish rejasini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Zararsizlik nuqtasini aniqlash uchun quyidagi formuladan foydalanish mumkin:

[
Q_{0}=\frac{FC}{P-VC}
]

Bu yerda:

- (Q_{0}) — zararsizlik nuqtasidagi mahsulot hajmi;
- (FC) — doimiy xarajatlar;
- (P) — mahsulotning bir birlik sotish narxi;
- (VC) — mahsulot birligiga to‘g‘ri keladigan o‘zgaruvchan xarajat.

Mazkur formula boshqaruv hisobida ishlab chiqarish va sotish hajmini rejalashtirish, narxlarni belgilash hamda xarajatlar tarkibini tahlil qilish uchun qo‘llaniladi. Moliyaviy hisob esa doimiy va o‘zgaruvchan xarajatlar to‘g‘risidagi dastlabki ma’lumotlarni shakllantirishga yordam beradi.

Moliyaviy va boshqaruv hisobini o‘zaro integratsiyalash korxonada axborot almashinuvining uzluksizligini ta’minlaydi. Bunda buxgalteriya, moliya, ishlab chiqarish, ombor va savdo bo‘limlarida shakllanadigan ma’lumotlar yagona axborot tizimida muvofiqlashtirilishi maqsadga muvofiq. Natijada bir xil operatsiyalar bo‘yicha ma’lumotlarni takroran kiritish kamayadi, hisob-kitoblarning izchilligi oshadi va boshqaruv hisobotlarini shakllantirish tezlashadi.

Shu bilan birga, moliyaviy va boshqaruv hisobini integratsiyalash jarayoni muayyan tashkiliy va uslubiy muammolar bilan ham bog‘liq. Jumladan, korxonalarda boshqaruv hisobining yetarli darajada yo‘lga qo‘yilmaganligi, xarajatlar tasnifining turlicha yuritilishi, hisob dasturlarining o‘zaro mos kelmasligi, malakali mutaxassislar yetishmasligi va ichki nazorat mexanizmlarining sustligi mazkur jarayon samaradorligini pasaytirishi mumkin.

Ushbu muammolarni tizimli ravishda ko‘rib chiqish va ularni bartaraf etish yo‘nalishlarini belgilash maqsadida quyidagi jadval shakllantirildi.

3-jadval. Moliyaviy va boshqaruv hisobini integratsiyalashdagi muammolar va ularni bartaraf etish yo‘nalishlari

Mavjud muammolar	Korxona faoliyatiga ta’siri	Takomillashtirish yo‘nalishlari
Yagona axborot bazasining mavjud emasligi	Ma’lumotlar takrorlanishi va axborot almashinuvining sekinlashishi	Integratsiyalashgan hisob-axborot tizimini shakllantirish
Xarajatlar tasnifining farqlanishi	Mahsulot tannarxi va moliyaviy natijalarni taqqoslash	Yagona xarajatlar tasnifi va ichki hisob siyosatini ishlab chiqish

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

	qiyinlashadi	
Boshqaruv hisobotlarining yetarli emasligi	Rahbariyat qarorlarining axborot bilan ta'minlanishi cheklanadi	Ichki boshqaruv hisobotlarini takomillashtirish
Hisob jarayonlarining qo'lda bajarilishi	Vaqt sarfi va texnik xatolar ortadi	Hisob jarayonlarini avtomatlashtirish
Malakali mutaxassislar yetishmasligi	Hisob va tahlil sifatining pasayishi	Xodimlarning kasbiy bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish
Ichki nazoratning sustligi	Xatolar va samarasiz xarajatlarni aniqlash qiyinlashadi	Ichki nazorat va monitoring tizimini kuchaytirish
Moliyaviy va boshqaruv ma'lumotlari o'rtasidagi nomuvofiqlik	Qaror qabul qilishda turli ko'rsatkichlar yuzaga kelishi mumkin	Hisob ma'lumotlarini muntazam solishtirish va muvofiqlashtirish

3-jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, moliyaviy va boshqaruv hisobini samarali integratsiyalash faqat zamonaviy dasturiy ta'minotdan foydalanish bilan cheklanmaydi. Bu jarayon korxonaning hisob siyosatini takomillashtirish, axborot oqimlarini muvofiqlashtirish, xarajatlar tasnifini yagona yondashuv asosida shakllantirish va xodimlarning kasbiy salohiyatini oshirishni ham talab etadi.

Moliyaviy va boshqaruv hisobini integratsiyalashning muhim shartlaridan biri hisob siyosatining izchilligini ta'minlashdir. Korxonada moliyaviy hisob uchun qo'llaniladigan hisob ma'lumotlari boshqaruv hisobida foydalanish imkoniyatiga ega bo'lishi lozim. Buning uchun xarajatlar va daromadlarni tasniflash, hisobvaraqlardan foydalanish, hujjatlarni rasmiylashtirish va ichki hisobotlarni shakllantirish tartiblari o'zaro muvofiqlashtirilishi kerak.

Bundan tashqari, boshqaruv hisobida mas'uliyat markazlarini shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Mas'uliyat markazlari korxonaning alohida bo'limlari yoki tarkibiy qismlari bo'lib, ular faoliyatining muayyan iqtisodiy ko'rsatkichlari asosida baholanadi. Masalan, ishlab chiqarish bo'limi xarajatlar va ishlab chiqarish hajmi bo'yicha, savdo bo'limi tushum va sotish hajmi bo'yicha, moliya bo'limi esa pul oqimlari va moliyaviy barqarorlik ko'rsatkichlari bo'yicha baholanishi mumkin. Bunday tizim moliyaviy natijalarni alohida bo'linmalar faoliyati bilan bog'lash imkonini beradi.

Moliyaviy va boshqaruv hisobini rivojlantirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish ham alohida ahamiyatga ega. Zamonaviy buxgalteriya dasturlari, elektron hujjat aylanishi, ma'lumotlar bazalari va tahliliy platformalar hisob jarayonlarini tezlashtirish, ma'lumotlarni tizimlashtirish hamda ichki hisobotlarni shakllantirish imkoniyatlarini kengaytiradi. Bunda texnologik vositalar hisob ma'lumotlarining aniqligi, yaxlitligi va xavfsizligini ta'minlash bilan birga, rahbariyat uchun zarur axborotlarni tezkor taqdim etishga xizmat qiladi.

Moliyaviy va boshqaruv hisobini bosqichma-bosqich integratsiyalash uchun quyidagi tashkiliy ketma-ketlikni qo'llash maqsadga muvofiq:

1-rasm. Moliyaviy va boshqaruv hisobini integratsiyalash bosqichlari

1. Korxonada mavjud moliyaviy va boshqaruv hisobi tizimlarini o'rganish.
2. Hisob ma'lumotlari va axborot oqimlarining holatini baholash.
3. Daromadlar, xarajatlar va boshqa iqtisodiy ko'rsatkichlar bo'yicha yagona tasnifni shakllantirish.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

4. Moliyaviy va boshqaruv hisobotlari o'rtasidagi axborot almashinuvini yo'lga qo'yish.
5. Hisob jarayonlarini avtomatlashtirish va yagona axborot bazasini shakllantirish.
6. Ichki nazorat, monitoring va tahlil mexanizmlarini takomillashtirish.
7. Integratsiyalashgan hisob tizimi natijalarini muntazam baholash va takomillashtirish.

Mazkur bosqichlar korxonada hisob tizimining izchilligini ta'minlash, axborot almashinuvi samaradorligini oshirish va boshqaruv qarorlarini ishonchli ma'lumotlar asosida qabul qilishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalariga asoslanib, korxonalarda moliyaviy va boshqaruv hisobini rivojlantirish bo'yicha quyidagi ilmiy-amaliy yo'nalishlar taklif etiladi:

1. **Yagona hisob-axborot tizimini shakllantirish.** Korxonaning buxgalteriya, moliya, ishlab chiqarish, ombor va savdo bo'limlarida shakllanadigan ma'lumotlarni o'zaro bog'langan axborot tizimida birlashtirish zarur. Bu ma'lumotlarning takroran kiritilishini kamaytirish va hisobotlar o'rtasidagi muvofiqlikni ta'minlashga yordam beradi.
2. **Xarajatlar tasnifini takomillashtirish.** Moliyaviy va boshqaruv hisobida foydalaniladigan xarajatlar tasnifini o'zaro muvofiqlashtirish, ularni mahsulot turlari, xarajat markazlari va mas'uliyat markazlari bo'yicha guruhlash maqsadga muvofiq.
3. **Boshqaruv hisobotlarini rivojlantirish.** Korxona rahbariyati uchun daromadlar, xarajatlar, foyda, pul oqimlari va rentabellik ko'rsatkichlarini aks ettiruvchi muntazam ichki hisobotlar tizimini shakllantirish lozim.
4. **Budjetlashtirish va rejalashtirishni takomillashtirish.** Moliyaviy hisobda shakllangan oldingi davr ma'lumotlaridan foydalanib, ishlab chiqarish, sotish, xaridlar, xarajatlar va pul oqimlari bo'yicha asoslangan budjetlarni ishlab chiqish zarur.
5. **Mas'uliyat markazlari faoliyatini baholash.** Korxonaning tarkibiy bo'linmalari faoliyatini tegishli iqtisodiy ko'rsatkichlar asosida baholash, reja va haqiqiy natijalar o'rtasidagi farqlarni aniqlash hamda mas'uliyatni aniq belgilash maqsadga muvofiq.
6. **Hisob jarayonlarini raqamlashtirish.** Zamonaviy dasturiy vositalardan foydalanish orqali moliyaviy va boshqaruv hisobidagi ma'lumotlarni qayta ishlash, hisobot tayyorlash va tahlil qilish jarayonlarini avtomatlashtirish lozim.
7. **Ichki nazorat va axborot xavfsizligini kuchaytirish.** Hisob ma'lumotlarining to'g'riligi, to'liqligi va maxfiyligini ta'minlash, hujjatlarni tekshirish hamda ma'lumotlarga kirish huquqlarini tartibga solish zarur.

Umuman olganda, moliyaviy va boshqaruv hisobining o'zaro uyg'unligi korxona faoliyatini har tomonlama baholash, mavjud iqtisodiy muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etishga qaratilgan qarorlarni ishlab chiqish uchun zarur axborot asosini yaratadi. Moliyaviy hisob korxonaning umumiy moliyaviy holatini aks ettirsa, boshqaruv hisobi ushbu holatni shakllantiruvchi ichki omillarni aniqlashga yordam beradi. Shu sababli ularni o'zaro bog'langan holda tashkil etish korxonaning iqtisodiy samaradorligi va raqobatbardoshligini oshirishning muhim omili hisoblanadi.

Xulosa va takliflar

Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, moliyaviy va boshqaruv hisobi korxona faoliyatini axborot bilan ta'minlash, iqtisodiy resurslardan samarali foydalanish va boshqaruv qarorlarini asoslashda muhim ahamiyatga ega bo'lgan o'zaro bog'liq hisob tizimlaridir. Ularning har biri alohida vazifalarni bajarsa-da, umumiy xo'jalik operatsiyalari va iqtisodiy axborot manbalariga tayanishi bilan bir-birini to'ldiradi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Tadqiqot davomida moliyaviy hisobning asosiy vazifasi korxonaning moliyaviy holati, faoliyat natijalari va pul oqimlari to‘g‘risida ishonchli axborotlarni shakllantirishdan iborat ekanligi aniqlandi. Boshqaruv hisobi esa mazkur axborotlardan ichki boshqaruv ehtiyojlari uchun foydalanish, xarajatlarni nazorat qilish, budjetlashtirish, mahsulot tannarxini aniqlash va iqtisodiy samaradorlikni baholashga xizmat qiladi.

Tahlillar moliyaviy va boshqaruv hisobi o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik, ayniqsa, daromadlar, xarajatlar, aktivlar, pul oqimlari va moliyaviy natijalarni hisobga olish jarayonlarida yaqqol namoyon bo‘lishini ko‘rsatdi. Moliyaviy hisobda shakllangan dastlabki axborotlar boshqaruv hisobining muhim manbasi bo‘lib xizmat qiladi. Boshqaruv hisobi esa ushbu ma’lumotlarni mahsulot, bo‘lim, xarajat markazi va faoliyat yo‘nalishlari bo‘yicha tahlil qilish orqali korxona rahbariyatiga qo‘shimcha axborot imkoniyatlarini yaratadi.

Tadqiqotning muhim xulosalaridan biri shundan iboratki, moliyaviy va boshqaruv hisobini o‘zaro muvofiqlashtirish korxonada axborotlarning izchilligi va ishonchliligini oshiradi. Agar ushbu hisob tizimlari o‘rtasida yagona axborot almashinuvi yo‘lga qo‘yilmasa, ma’lumotlarning takrorlanishi, xarajatlar tasnifidagi farqlar va hisobotlar o‘rtasidagi nomuvofiqliklar yuzaga kelishi mumkin. Bu esa iqtisodiy ko‘rsatkichlarni tahlil qilish va asoslangan boshqaruv qarorlarini qabul qilish jarayonini murakkablashtiradi.

Shuningdek, tadqiqotda xarajatlar hisobi va mahsulot tannarxini aniqlash jarayonlarida ikki hisob tizimining o‘zaro to‘ldiruvchi xususiyati asoslandi. Moliyaviy hisob xarajatlar to‘g‘risidagi umumlashtirilgan ma’lumotlarni shakllantirsa, boshqaruv hisobi ularni batafsil guruhlash va tahlil qilish orqali ortiqcha sarflarni aniqlash, mahsulot tannarxini optimallashtirish hamda resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish imkonini beradi.

Bundan tashqari, moliyaviy va boshqaruv hisobi budjetlashtirish hamda moliyaviy rejalashtirish jarayonlarida ham o‘zaro bog‘liq holda faoliyat yuritishi aniqlandi. Moliyaviy hisobning oldingi davr ko‘rsatkichlari kelgusi davr rejalari uchun axborot manbai bo‘lib xizmat qiladi. Boshqaruv hisobi esa ushbu ko‘rsatkichlarni tahlil qilish, iqtisodiy omillarni baholash va kelgusi faoliyat bo‘yicha budjetlarni shakllantirish imkonini beradi.

Tadqiqot natijasida moliyaviy va boshqaruv hisobini integratsiyalash korxonaning faqat hisob jarayonlarini takomillashtirish bilan cheklanmasligi, balki ichki nazorat, mas’uliyat markazlari, axborot xavfsizligi va xodimlarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishni ham talab etishi asoslandi.

Yuqoridagi ilmiy xulosalardan kelib chiqib, korxonalarda moliyaviy va boshqaruv hisobini takomillashtirish bo‘yicha quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

1. **Yagona axborot bazasini shakllantirish.** Korxonaning moliya, buxgalteriya, ishlab chiqarish, ombor va savdo bo‘limlaridagi ma’lumotlarni o‘zaro bog‘langan tizimda birlashtirish orqali axborot almashinuvining uzluksizligini ta’minlash.
2. **Hisob siyosatini muvofiqlashtirish.** Moliyaviy va boshqaruv hisobida qo‘llaniladigan xarajatlar, daromadlar va boshqa iqtisodiy ko‘rsatkichlar tasnifini o‘zaro uyg‘unlashtirish hamda ichki hisob yuritish tartiblarini aniq belgilash.
3. **Boshqaruv hisobotlarini takomillashtirish.** Rahbariyat uchun mahsulotlar, bo‘limlar va faoliyat yo‘nalishlari bo‘yicha daromadlar, xarajatlar, foyda va rentabellik ko‘rsatkichlarini aks ettiruvchi ichki hisobotlar tizimini rivojlantirish.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

4. **Xarajatlarni nazorat qilishni kuchaytirish.** Xarajatlarning rejalashtirilgan va haqiqiy miqdorini muntazam taqqoslash, chetlanishlar sabablarini aniqlash va resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish.
5. **Budjetlashtirish tizimini rivojlantirish.** Moliyaviy hisob ma'lumotlaridan foydalanib, ishlab chiqarish, sotish, xaridlar va pul oqimlari bo'yicha asoslangan budjetlarni shakllantirish.
6. **Mas'uliyat markazlari faoliyatini baholash.** Korxonaning tarkibiy bo'linmalari faoliyatini aniq iqtisodiy ko'rsatkichlar asosida baholash va bo'limlar mas'uliyatini kuchaytirish.
7. **Raqamli texnologiyalardan foydalanish.** Hisob ma'lumotlarini qayta ishlash, tahlil qilish va hisobotlarni tayyorlash jarayonlarini avtomatlashtirish orqali hisob tizimining tezkorligi va samaradorligini oshirish.
8. **Ichki nazorat va mutaxassislar malakasini rivojlantirish.** Hisob axborotlarining ishonchliligini tekshirish mexanizmlarini kuchaytirish hamda buxgalteriya va boshqaruv hisobi xodimlarining kasbiy bilimlarini muntazam oshirib borish.

Umuman olganda, moliyaviy va boshqaruv hisobining o'zaro bog'liqligini ta'minlash korxonalarda iqtisodiy axborotlardan samarali foydalanish, moliyaviy natijalarni chuqur tahlil qilish, xarajatlarni nazorat qilish va strategik boshqaruv qarorlarini asoslash uchun zarur shart-sharoit yaratadi. Ushbu ikki tizimning yagona axborot muhiti asosida tashkil etilishi korxonaning moliyaviy shaffofligini oshirish, ichki boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish va uzoq muddatli iqtisodiy barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-404, 2016-yil 13-aprel.
2. Horngren C.T., Datar S.M., Rajan M.V. Cost Accounting: A Managerial Emphasis. – 15th ed. – Pearson, 2015.
3. Drury C. Management and Cost Accounting. – 10th ed. – Cengage Learning, 2018.
4. Kaplan R.S., Atkinson A.A. Advanced Management Accounting. – 3rd ed. – Prentice Hall, 1998.
5. Garrison R.H., Noreen E.W., Brewer P.C. Managerial Accounting. – 16th ed. – McGraw-Hill Education, 2018.
6. Atkinson A.A., Kaplan R.S., Matsumura E.M., Young S.M. Management Accounting: Information for Decision-Making and Strategy Execution. – Pearson, 2012.
7. Kaplan R.S., Norton D.P. The Balanced Scorecard: Translating Strategy into Action. – Boston: Harvard Business School Press, 1996.
8. IFRS Foundation. Conceptual Framework for Financial Reporting. – London: IFRS Foundation, 2018.
9. IFRS Foundation. IAS 1: Presentation of Financial Statements. – International Financial Reporting Standards.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.